

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-5>

УДК 94:[329:323.15][477]

Довгалець О.М.

КЗВО «Рівненська медична академія»

РАДЯНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ ЩОДО ПАРТІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СКЛАДІ УЦР

Анотація. Стаття присвячена питанням радянської історіографії, яка досліджувала Українську революцію. Особливе значення має доба Української Центральної Ради. Саме Центральна Рада стала першим українським органом, який виконував функції парламенту, створював законодавчу базу розв'язання проблем державотворення, в тому числі й міжнаціональних. Критичне осмислення досвіду взаємостосунків і співпраці державних органів із партіями національних меншин, аналіз їхніх здобутків, уроків і прорахунків може допомогти в процесі налагодження стосунків між державою та національними групами на сучасному етапі, конструктивно вирішити сучасні міжнаціональні проблемні питання.

Ключові слова: Українська центральна рада, універсали, Тимчасовий уряд, національні меншини, квота, компроміс, ультиматум.

Dovgalets Oksana

Rivne Medical Academy

SOVIET HISTORIOGRAPHY OF THE NATIONAL MINORITY PARTIES AS PART OF THE CENTRAL RADA

Summary. The article is devoted to the issues of Soviet historiography, which studied the Ukrainian revolution. Of particular importance is the era of the Ukrainian Central Council. It was the Central Rada that became the first Ukrainian body to perform the functions of parliament, creating a legal framework for solving problems of state-building, including international ones. Critical reflection on the experience of relations and cooperation of state bodies with national minority parties, analysis of their achievements, lessons and mistakes can help in the process of establishing relations between the state and national groups at the present stage, constructively solve current international issues. The period of the Ukrainian Central Council became a day when Ukrainians, reviving their own state and at the same time taking care of the interests of national minorities, implemented the principles of national-personal autonomy for the first time in world history. Representatives of national minorities received the right of party representation on a quota basis in the Central and Small Soviets, and thus had the opportunity to influence the formation of state policy. Summarizing the analysis of Soviet historiography, it is worth noting that the study of problems related to political parties took place under conditions of rigid ideological boundaries, beyond which historians had no right and opportunity to go. As a result, during the Soviet period, no objective intelligence was created regarding the activities of political parties in Ukraine in general, and within the Central Rada in particular. The relevance of this study is determined by the need to study the experience of the legislative body in the conditions of the formation of national statehood precisely through the prism of Soviet history. The analysis of the activity of factions of national parties will allow to reproduce a complete picture of the work of the Central Rada, to determine the dominant ideas and aspirations of the national minorities of Ukraine, to find out their attitude to the desire of Ukrainians to revive their own state. A critical understanding of the experience of relations and interaction of state bodies with parties of national minorities, analysis of their achievements, lessons and miscalculations can help in the process of establishing relations between the state and national groups at the current stage, constructively solve modern international problematic issues.

Keywords: Ukrainian Central Council, universals, Provisional Government, national minorities, quota, compromise, ultimatum.

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю вивчення досвіду роботи законодавчого органу в умовах формування вітчизняної державності саме через призму радянської історії. Аналіз діяльності фракцій національних партій дозволить відтворити цілісну картину роботи Центральної Ради, визначити домінуючі ідеї та прагнення національних меншин України, з'ясувати їхнє ставлення до прагнення українців відродити власну державу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу українсько-єврейських стосунків присвячена монографія американського дослідника Г. Абрамсона «Молитва за уряд: українці та євреї

в революційну добу, 1917–1920» [1]. Автор показує діяльність єврейських партій та Міністерства з єврейських справ. Протистояння між різними політичними силами за доби Центральної Ради розкрила А.П. Гриценко [13]. Проблема ставлення загальноросійських соціалістичних партій до Центральної Ради піднімається у статтях О.П. Реєнта [27] та Л. Гарчевої [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У статті проводиться аналіз вивчення основних напрямів законотворчої діяльності Української Центральної Ради в сфері етнопонаціональних відносин через бачення радянських істориків.

Мета статті: провести аналіз корпусу напрацьованих радянської історіографії з історії діяльності політичних партій національних меншин у складі Української Центральної Ради.

Виклад основного матеріалу. Період Української центральної ради став добою, коли українці відроджуючи власну державу й водночас дбаючи про інтереси національних меншин, уперше в світовій історії реалізували принципи національно-персональної автономії. Представники національних меншин отримали право партійного представництва на квотній основі в Центральній та Малій Радах, й таким чином мали можливість впливати на формування державної політики.

Критичне осмислення досвіду взаємостосунків і співпраці державних органів із партіями національних меншин, аналіз їхніх здобутків, уроків і прорахунків може допомогти в процесі налагодження стосунків між державою та національними групами на сучасному етапі, конструктивно вирішити сучасні міжнаціональні проблемні питання.

Окрему групу історіографії з досліджуваної проблеми складають праці радянських науковців. Часто під час аналізу історіографічного добробку попередників автори визначають цю групу як радянський період розвитку історичної науки.

Вивчення діяльності неукраїнських партій радянськими істориками розпочалося зразу по закінченню революції. Серед перших були праці Й. Гермайзе [12], М. Майорова [22], М. Равич-Черкаського [26], М. Яворського [34] та ін. Саме ці автори заклали основні ідеологічні підвалини щодо оцінки діяльності цих партій, їм були навішані ярлики «дрібнобуржуазних» або «буржуазних», «націонал-шовіністичних» партій. Їхня діяльність розглядалася тільки через призму більшовицької доктрини, а знищення – як закономірний об'єктивний процес ідеологічного банкрутства. Окремо діяльність представників партій національних меншин у Центральній Раді не розглядалася цими істориками.

Ідеологічно нетерпимістю позначені й праці радянських істориків присвячені окремим партіям. Так, «контрреволюційна», «антирадянська» діяльність партії меншовиків викривалася в роботах І. Вардіна [5–6], С. Діманштейна [16], М. Попова [25]. Засудженням партії есерів наповнені праці В. Бистрянського [4], А. Луначарського [21], М. Покровського [24], С. Черномордика [31].

З критикою діяльності та позиції Бунду виступив А. Хабенський у статті «Єврейські дрібнобуржуазні «соціалістичні» партії в Українській Центральній Раді» [30]. Погляди Бунду на перспективи самовизначення України розцінювалися автором як опортуністичні, а участь його представників у Центральній Раді – неширою. Ярлик «контрреволюційності» був навішаний радянськими істориками й на польський національний рух в роки революції. Яскравим прикладом є праця С. Добжинського [19].

Радянська історична наука не визнавала самого факту Української революції, революційні події представлялися тільки через призму Лютневої та Великої Жовтневої революції. Остання трактувалася як неминуча подія, як єдино вірний шлях революційного розвитку. Тому всі

державні інституції, які були створені не більшовиками визначалися як «буржуазні» та «контрреволюційні», не варті наукового вивчення та дослідження. З огляду на це об'єктивного аналізу діяльності Центральної Ради не могло бути. Про неї або замовчували, або представляли як «контрреволюційну» та «буржуазну», яка проводила політику, не відповідну інтересам широких трудящих мас.

Протягом 30-х – першої половини 50-х років ХХ ст. практично не з'явилося жодної праці де б висвітлювалася діяльність політичних партій. У цей період у радянській історичній науці вже остаточно затвердилося домінування марксистсько-ленінської методології, згідно з якою єдиною партією, що могла забезпечити вирішення національної проблеми й гарантувати права національним меншинам, була партія більшовиків. Якщо у роботах й згадувалися якісь політичні партії, то тільки фрагментарно й епізодично, і тільки з суто негативною конотацією [10].

З другої половини 50-х років ХХ ст. на тлі «хрущовської відлиги» спостерігається певне оживлення інтересу до історії небільшовицьких партій. Водночас методологічні підходи щодо оцінки цих партій не змінилися, їх продовжували визначати як «буржуазні» або «дрібнобуржуазні», а з половини 70-х років ХХ ст. з'явилося поняття «непролетарські» партії, яким визначали переважно партії соціалістичної орієнтації. З'явилася й нова тема дослідження – національне питання в програмах політичних партій Росії. Однією з перших праць із цієї теми стала монографія Т. Бурмистрової, що вийшла в 1969 р. [87].

В 70-х – 80-х роках ХХ ст. вийшли з друку праці Л.М. Спиріна [28–29], М.В. Гусева [14–15], Н.Г. Думової [17–18], Х.М. Астрахана [2], І.І. Мінца [23] та ін. присвячені загальноросійським партіям.

У більшості цих робіт не висвітлено діяльність партій в Україні, однак присутня загальна характеристика програмних положень партій з національного питання. Проблеми, пов'язані з Україною розглядалися в контексті загальноросійських процесів і з позиції пролетарського інтернаціоналізму. Наприклад, І. Мінц негативно оцінив ставлення Тимчасового уряду до вимог УЦР щодо української автономії. Однак висновки були в дусі радянських підходів – переговори міністрів Тимчасового уряду з УЦР трактувалися «вимушеним заходом з двох сторін, метою якого була спільна боротьба проти революційного руху» [23, с. 453–454].

Побіжно діяльність кадетської партії в Україні після жовтневої революції висвітлюється в монографії Н.Г. Думової «Кадетська контрреволюція та її розгром» [17]. Одним із перших, хто зайнявся дослідженням діяльності загальноросійських соціалістичних партій в Україні, був Р.І. Ветров [8–9]. У своїх роботах він охарактеризував програми, визначив чисельність, соціальний склад і регіональну розгалуженість російських есерів і меншовиків в Україні. Незважаючи на характерні для того часу ідеологічні оцінки партій, у даних роботах зібрано значний фактологічний матеріал.

Певним кроком уперед у проблемі висвітлення історії політичних партій стала монографія І.Ф. Кураса [20], де подано загальну характеристику більшості партій, що діяли в роки Україн-

ської революції. Автор змушений був витримати ідеологічні рамки, однак інколи поданий матеріал розходився з наведеними висновками. У роботі є значний фактологічний матеріал із історії діяльності політичних партій в Україні.

Діяльність Бунду в Україні після повалення самодержавства висвітлено у працях Ю. Шестака [32–33]. Автор засуджує позицію Бунду щодо підтримки політики Тимчасового уряду, неприйняття більшовицького перевороту й підтримку ідеї створення загальноросійського коаліційного уряду. Інші єврейські політичні партії практично не згадувалися радянськими істориками. Не викликали зацікавлення й польські партії.

У 1987 р. вийшов довідник «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні» [7], в якому відтворювалися події революційної доби в Україні.

Довідник був підготовлений ще в радянських традиціях, тобто терміни, подані в ньому висвітлювали історію революції в більшовицькому варіанті. Щодо інших партій, то тут були згадані лише загальноросійські партії – кадети [7, с. 230–231], есери [93, с. 192], меншовики [7, с. 234–235], партії інших національностей не характеризувалися.

Підводячи підсумок аналізу радянської історіографії, варто зазначити, що вивчення проблем, пов'язаних із політичними партіями, відбувалося в умовах жорстких ідеологічних меж, поза які історики не мали права і можливості виходити. Наслідком стало те, що в радянський період не було створено жодної об'єктивної розвідки щодо діяльності політичних партій в Україні загалом, і в складі Центральної Ради зокрема.

Список літератури:

1. Абрамсон Г. Молитва за уряд: українці та євреї в революційну добу, 1917–1920. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 320 с.
2. Астрахан Х.М. Большевики и их политические противники в 1917 году: Из истории политических партий России между двумя революциями. Л. : Лениздат, 1973. 455 с.
3. Бурмистрова Т. Ю. Национальный вопрос и рабочее движение в России. Москва, 1969.
4. Быстрянский В. Меншевики и эсеры в русской революции. Пг. : Госиздат, 1921. 79 с.
5. Вардин И. Партия меньшевиков и русская революция. Москва, 1922.
6. Вардин И. Революция и меньшевизм. Москва, 1925.
7. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник / Відповід. ред. І.Ф. Курас. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1987. 632 с.
8. Ветров Р.И. Октябрьская революция и банкротство эсеров на Украине. Днепропетровск, 1983.
9. Ветров Р.И. Победа Октябрьской революции и банкротство меньшевиков на Украине. Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1983. 145 с.
10. Волін М. Історія КП(б)У: В стислому нарисі. Харків, 1930. 188 с.
11. Гарчева Л.П. Підтримка УНР міськими Радами України в жовтні-листопаді 1917 р. : Матеріали міжнародної конференції. Ч. I. Одеса, 1996. С. 76–77.
12. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Харків, 1926.
13. Гриценко А.П. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кінець 1917-початок 1919 рр.). Київ, 1993. 101 с.
14. Гусев К.В. партия эсеров: от мелкобуржуазного революционизма к контрреволюции. Москва : Мысль, 1975. 270 с.
15. Гусев К.В. Стратегия и тактика большевиков в отношении непролетарских партий. Москва, 1983. 80 с.
16. Диманштейн С. Кто такие меньшевики. Харьков : Издательство «Путь просвещения», 1923. 54 с.
17. Думова Н.Г. Кадетская контрреволюция и ее разгром (октябрь 1917-1920 гг.). Москва : Наука, 1982. 416 с.
18. Думова Н.Г. Кончилось ваше время... Москва : Политиздат, 1990. 336 с.
19. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Фонд Х. Всеукраїнська академія наук. Спр. 4491–4492. Добжинський С. Польська контрреволюція на Україні 1917 р.
20. Курас І.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. Київ : Політвидав, 1978. 315 с.
21. Луначарский А. Бывшие люди. Очерк истории партии эсеров. Москва, 1922.
22. Майоров М. Из истории революционной борьбы на Украине (1914–1919). Киев : Держвидав, 1922. 108 с.
23. Минц И.И. История Великого Октября : В 3 т. Москва : Наука, 1978.
24. Покровский М. Что установил процесс так называемых «социалистов-революционеров». Москва : Красная новь, 1922. 65 с.
25. Попов Н.Н. Мелкобуржуазные антисоветские партии: (Шесть лекций). Москва : Красная Новь, 1924. 121 с.
26. Равич-Черкасский М. История Коммунистической партии Украины. Киев, 1923. 248 с.
27. Реент О.П. Ставлення пролетаріату України до Центральної Ради. *Український історичний журнал*. 1994. № 4. С. 3–18.
28. Спиринов Л.М. Крушение помещичьих и буржуазных партий в России (начало XX в. – 1920 г.). Москва : Мысль, 1977. 366 с.
29. Спиринов Л.М. Россия 1917 год: из борьбы политических партий. Москва : Мысль, 1987. 333 с.
30. Хабенський А. Єврейські дрібнобуржуазні «соціалістичні» партії в Українській Центральній Раді. *Літопис революції*. 1932. № 3–4. С. 148–183.
31. Черномордик С. Эсеры (партия социалистов-революционеров). Харьков : Изд-во «Пролетарий», 1929. 64 с.
32. Шестаков Ю.И. Борьба большевистской партии против национализма и оппортунизма Бунда. Москва : Политиздат, 1980. 112 с.
33. Шестаков Ю.И. Октябрьская революция и крах Бунда. *Вопросы истории*. 1980. № 2. С. 31–44.
34. Яворський М. Революція на Україні в її головних етапах. Харків : ДВУ, 1924. 80 с.

References:

1. Abramson H. (2017) Molytva za uriad: ukraintsi ta yevrei v revoliutsiinu dobu, 1917–1920 [Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in the Revolutionary Age, 1917–1920]. Kyiv: DUKh I LITERA, 320 p.
2. Astrahan H.M. (1973) Bol'sheviki i ih politicheskie protivniki v 1917 godu: Iz istorii politicheskikh partij Rossii mezhdru dvumya revolyuciyami [The Bolsheviks and their political opponents in 1917: From the history of Russia's political parties between the two revolutions]. L.: Lenizdat, 455 p.

3. Burmistrova T.Yu. (1969) Nacional'nyj vopros i rabochee dvizhenie v Rossii [The national question and the labor movement in Russia]. Moskva.
4. Bystryanskij V. (1921) Men'sheviki i esery v russkoj revolyucii. Pg.: Gosizdat, 79 p.
5. Vardin I. (1922) Partiya men'shevikov i russkaya revolyuciya [Mensheviks and Socialist-Revolutionaries in the Russian Revolution]. Moskva.
6. Vardin I. (1925) Revolyuciya i men'shevizm [Revolution and Menshevism]. Moskva.
7. Velyki Zhovten i hromadianska viina na Ukraini. Entsyklopedychnyi dovidnyk [Great October and the civil war in Ukraine. Encyclopedic reference book] (1987) / Vidpovid. red. I.F. Kuras. Kyiv: Holov. red. URE, 632 p.
8. Vetrov R.I. (1983) Oktyabr'skaya revolyuciya i bankrotstvo eserov na Ukraine [The October Revolution and the bankruptcy of the Socialist Revolutionaries in Ukraine]. Dnepropetrovsk.
9. Vetrov R.I. (1983) Pobeda Oktyabr'koj revolyucii i bankrotstvo men'shevikov na Ukraine [The victory of the October Revolution and the bankruptcy of the Mensheviks in Ukraine]. Harkiv: Vishcha shk. Izd-vo pri Hark. un-te, 145 p.
10. Volin M. (1930) Istoriia KP(b)U: V styslomu narysi. [History of the CP (B): In a brief essay]. Kharkiv, 188 p.
11. Harcheva L.P. (1996) Pidtrymka UNR miskymy Radamy Ukrainy v zhovtni-lystopadi 1917 r. [Support of the Ukrainian People's Republic by the City Councils of Ukraine in October-November 1917]: Materialy mizhnarodnoi konferentsii. Ch. I. Odesa, pp. 76–77.
12. Hermaize O. (1926) Narysy z istorii revoliutsiinoho rukhu na Ukraini [Essays on the history of the revolutionary movement in Ukraine]. Kharkiv.
13. Hrytsenko A.P. (1993) Politychni syly u borotbi za vladu v Ukraini (kinets 1917 – pochatok 1919 rr.) [Political forces in the struggle for power in Ukraine (late 1917 – early 1919)]. Kyiv, 101 p.
14. Gusev K.V. (1975) Partiya eserov: ot melkoburzhuznogo revolyucionizma k kontrrevolyucii [Socialist-Revolutionary Party: from petty-bourgeois revolutionaryism to counter-revolution]. Moskva: Mysl', 270 p.
15. Gusev K.V. (1983) Strategiya i taktika bol'shevikov v otnoshenii neproletarskih partij [The strategy and tactics of the Bolsheviks in relation to non-proletarian parties]. Moskva, 80 p.
16. Dimanshtejn S. (1923) Kto takie men'sheviki [Who are the Mensheviks]. H.: Izdatel'stvo «Put' prosveshcheniya», 54 p.
17. Dumova N.G. (1982) Kadetskaya kontrrevolyuciya i ee razgrom (oktyabr' 1917–1920 gg.) [Cadet Counter-Revolution and Another Defeat (October 1917–1920)]. Moskva: Nauka, 416 p.
18. Dumova N.G. (1990) Konchilosya vashe vremya... [Your time is up...]. Moskva: Politizdat, 336 p.
19. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V.I. Vernadskoho. Fond X. Vseukrainska akademiia nauk. Spr. 4491–4492. Dobzhynskiy S. Polska kontrrevoliutsiia na Ukraini 1917 r. [Polish counter-revolution in Ukraine].
20. Kuras I.F. (1978) Torzhestvo proletarskogo internacionalizma i krah melkoburzhuznykh partij na Ukraine [The triumph of proletarian internationalism and the collapse of petty-bourgeois parties in Ukraine]. Kyiv: Politvidav, 315 p.
21. Lunacharskij A. (1922) Byvshie lyudi. Ocherk istorii partii eserov [Former people. Essay on the history of the Socialist Revolutionary Party]. Moskva.
22. Majorov M. (1922) Iz istorii revolyucionnoj bor'by na Ukraine (1914–1919) [From the history of the revolutionary struggle in Ukraine (1914–1919)]. Kyiv: Derzhvidav, 108 p.
23. Minc I.I. (1978) Istoriya Velikogo Oktyabrya [History of the Great October]: V 3 t. Moskva: Nauka.
24. Pokrovskij M. (1922) CHto ustanovil process tak nazyvaemykh «socialistov-revolucionerov» [What established the process of the so-called "socialist-revolutionaries"]. Moskva: Krasnaya nov', 65 p.
25. Popov N.N. (1924) Melkoburzhuznyye antisovetskie partii: (SHest' lekcij) [Petty-bourgeois anti-Soviet parties: (Six lectures)]. Moskva: Krasnaya Nov', 121 p.
26. Ravich-CHerkasskij M. (1923) Istoriya Kommunisticheskoy partii Ukrainy [History of the Communist Party of Ukraine]. Kyiv, 248 p.
27. Reient O.P. (1994) Stavleniia proletariatu Ukrainy do Tsentralnoi Rady [The attitude of the proletariat of Ukraine to the Central Council]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, no. 4, pp. 3–18.
28. Spirin L.M. (1977) Krushenie pomeshchich'ih i burzhuznykh partij v Rossii (nachalo HKH v. – 1920 g.) [The collapse of landlord and bourgeois parties in Russia (early twentieth century – 1920)]. Moskva: Mysl', 366 p.
29. Spirin L.M. (1987) Rossiya 1917 god: iz bor'by politicheskikh partij [Russia 1917: from the struggle of political parties]. Moskva: Mysl', 333 p.
30. Khabenskyi A. (1932) Yevreiski dribnoburzhuzni "sotsialistychni" partii v Ukrainskii Tsentralnii Radi [Jewish petty-bourgeois "socialist" parties in the Ukrainian Central Rada]. *Litopys revoliutsii*, no. 3–4, pp. 148–183.
31. CHernomordik S. (1929) Esery (partiya socialistov-revolucionerov) [Socialist-Revolutionaries (Socialist-Revolutionary Part.)] H.: Izd-vo «Proletarij», 64 p.
32. SHestak YU.I. (1980) Bor'ba bol'shevistskoj partii protiv nacionalizma i opportunizma Bunda [The struggle of the Bolshevik Party against the nationalism and opportunism of the Bund]. Moskva: Politizdat, 112 p.
33. SHestak YU.I. (1980) Oktyabr'skaya revolyuciya i krah Bunda [The October Revolution and the collapse of the Bund]. *Voprosy istorii*, no. 2, pp. 31–44.
34. Iavorskyi M. (1924) Revoliutsiia na Vkraini v yii holovnykh etapakh [The revolution in Ukraine in its main stages]. Kharkiv: DVU, 80 p.